

Klein Vlaanderen in Gouda

De invloed van Zuid-Nederlandse immigranten in Gouda in de periode 1585-1625

Máricke Abels

Aflevering 1

In de late zestiende eeuw en begin zeventiende eeuw vond in West-Europa op massale schaal immigratie plaats. Door politieke en religieuze onlusten moesten duizenden Europeanen verhuizen naar een veiliger plaats. Deze immigrantenstroom bestond onder andere uit Engelse protestanten die omwille van de katholieke koningin Mary Tudor moesten vluchten. Daarnaast waren er inwoners in de Nederlanden die in opstand kwamen tegen de Spaanse overheerser en daardoor hun leven niet meer zeker waren. Een andere bekende immigrantengroep bestond uit Franse protestanten. Ten slotte waren er ook nog inwoners van de Duitse gebieden die door de Dertigjarige Oorlog (1618-1648) gedwongen werden hun geluk elders te zoeken.¹

In dit artikel - verdeeld over twee afleveringen van de *Tidinge* - staat de immigratiestroom vanuit Vlaanderen naar de Hollandse stad Gouda centraal. Aan het einde van de zestiende eeuw vielen verschillende Vlaamse steden in handen van de Spanjaarden. Protestantse Vlamingen die niet wilden 'terugkeren' naar het katholicisme, werden door deze machtswisseling gedwongen de Zuidelijke Nederlanden te verlaten. Vele Vlamingen vertrokken naar de Republiek waar ze hun geloof in vrijheid konden belijden. Eén van deze noordelijke toevluchtsoorden was Gouda. Het stadsbestuur zette de poorten wijd open en bood de Zuid-Nederlandse immigranten een plek aan om te wonen en te werken.

Maar welke effecten had deze immigratie op Gouda? Op sociaal, cultureel en economisch vlak veranderde er veel. In korte tijd steeg het inwoneraantal van de stad, ontstond er economische groei en vormde zich een hechte en tamelijk geïsoleerde Vlaamse gemeenschap. Als eerste zal in deze bijdrage de immigratiestroom naar de Republiek en specifiek naar de stad Gouda nader worden beschreven; waarom vluchtten Zuid-Nederlanders naar de Republiek, hoe omvangrijk was de immigrantenstroom en waarom kozen zoveel Vlaamse immigranten voor de stad Gouda? Vervolgens wordt de Vlaamse gemeenschap in Gouda nader bekeken; hoe organiseerden de Vlamingen zich op sociaal en cultureel vlak en welke beroepen oefenden ze uit? Daarna zal hun aandeel in de religieuze strijd tussen remonstranten en contraremonstranten tijdens het Twaalfjarig Bestand worden beschreven. Deze vete leidde uiteindelijk tot een religieuze en politieke omwenteling in de stad Gouda. Bijzonder bij deze strijd lijkt de rol van de dolerende of contraremonstrantse gemeente, die hoofdzakelijk uit Vlamingen bestond. De hoofdvraag die bij dit alles wordt gesteld, luidt: welke effecten had de Zuid-Nederlandse immigratie op politiek en religie in de stad Gouda in de periode 1585-1625?

Verloop van de immigratiestromen uit de Zuidelijke Nederlanden

De Vlaamse immigratie naar de Noordelijke Nederlanden wordt door de Vlaamse historicus Asaert in vijf periodes ingedeeld.² De eerste migratiefases liggen ongeveer een halve eeuw voor de periode die hier wordt bestudeerd en hebben relatief weinig voor de stad Gouda betekend. Tussen ca. 1521 en ca. 1540 trokken er mondjesmaat Vlamingen weg uit het zuiden. De eerste edicten tegen ketterij zorgden ervoor dat een kleine groep

'beginnende protestanten' hun heil ergens anders moesten zoeken.³

De tweede immigratieperiode of *Eerste grote golf* liep van ca. 1544 tot ca. 1550. In de Zuidelijke Nederlanden wonnen de wederdopers midden zestiende eeuw op grote schaal aan populariteit. Rond deze periode deed ook de calvinistische leer haar intrede in de Lage Landen. De overheid stelde zich door deze religieuze ontwikkelingen harder op tegenover ketterij dan voorheen. De inquisitie werd actiever en in 1550 vaardigde keizer Karel V zijn 'bloedplakkaat' uit.⁴

Met de *Tweede grote golf*, die van ca. 1566 tot ca. 1576 liep, komt de stad Gouda als toevluchtsoord voor Vlaamse protestanten voor het eerst in beeld. Het jaar 1566 staat bekend als jaar van crisis en beroering in de Nederlanden. Vanuit Spanje werd de hertog van Alva in 1567 naar de Nederlanden gestuurd om de rust te herstellen. Vele hervormers ontvluchtten Vlaanderen voordat de gevreesde hertog zou arriveren. De Nederlandse provincies Holland en Zeeland waren op voet van oorlog met Spanje en boden een veilige thuishaven voor hun lotgenoten.

Van ca. 1583 tot ca. 1589 vond de *Derde grote golf* plaats. In 1579 kreeg de hertog van Parma de titel gouverneur-generaal en veroverde hij voor Spanje in de Zuidelijke Nederlanden verscheidene steden en gebieden die tot dan werden bestuurd door de Staten-Generaal. De vrijheden op het gebied van geloof werden bij de overgave ingetrokken. Deze massale verovering leidde wederom tot een omvangrijke immigratiegolf en deze periode kan als hoogtepunt van de gehele Zuid-Nederlandse immigratie worden beschouwd. Voor Gouda was deze vluchtelingenstroom ook van grote betekenis. Na de val van steden als Oudenaarde (1583), Gent (1584) en Antwerpen (1585) kwamen er honderden of misschien wel enkele duizenden Vlamingen naar deze Hollandse stad.

Waarom kwamen Vlaamse immigranten naar Gouda?

De vluchtelingenstroom die na de heroveringen van de hertog van Parma op gang kwam, verliep in vergelijking met de andere immigratiegolven zeer humaan en goed georganiseerd. Protestant en andersdenkenden die zich niet wilden conformeren aan het Spaans gezag kregen de gelegenheid de Zuidelijke Nederlanden zonder dwang en in alle rust te verlaten. Zo kregen de vluchtelingen bijvoorbeeld royaal de tijd om hun bezittingen te verkopen of mee te nemen naar hun nieuwe bestemming. Omdat Parma vluchten mogelijk maakte, zagen veel Vlamingen emigratie als de beste optie.⁵

Vlaanderen kende al vanaf de middeleeuwen een zeer grote textielindustrie. Onder de Vlaamse arbeiders waren veel textielwerkers. Verscheidene van deze werkers hadden zich onder de katholieke Spaanse bezetter aangesloten bij het calvinistische kamp dat zich openlijk verzette tegen de Spaanse politiek. De katholieke Filips II was door erven officieel vorst van de Nederlanden geworden. Inwoners van Nederlanden zagen de strenge Spaanse overheersing echter steeds meer als een bezettingsmacht en toonden verzet door een overstap naar de gereformeerde kerk te maken. De bekering van vele Vlaamse textielarbeiders tot het calvinisme moet daarom - in eerste instantie - niet alleen als een religi-

Straatnaambord uit Gouda. Veel Gouvenaars denken dat deze naam herinnert aan de migranten uit de zestiende eeuw. De naam van de straat, die de Raam kruist, wordt echter al voor het eerst vermeld in 1375 en duidt mogelijk op de Goudse handelscontacten met Vlaanderen.

euze overgang worden gezien. Algehele maatschappelijke onvrede heeft ook bijgedragen aan de groei van de calvinistische kerk in het zuiden. Veel van de calvinistische vluchtelingen waren sociaal betrokken of stonden hoog op de maatschappelijke ladder. De werkelijke betekenis van de exodus voor Vlaanderen is cijfermatig niet goed uit te drukken. Elite en werknemers, die met hun geld of ambacht elders een nieuw bestaan konden opbouwen, vertrokken op grote schaal naar het buitenland terwijl het grauw in Vlaanderen achterbleef.

Maar waarom verkozen zoveel Vlaamse immigranten Gouda als toevluchtsoord boven andere steden in de Republiek? Als eerste moet het vrijzinnige klimaat van de stad worden genoemd. Gouda had in vergelijking met andere steden een zeer

orthodoxe vroedschap, die met de verdraagzame geest van hun voormalige stadgenoot Erasmus in het achterhoofd, de stad bestuurde.

Daarnaast had Gouda amper belangstelling voor het orthodoxe calvinisme. Zo vond er geen beeldenstorm plaats, werden er in 1568 slechts vijf of zes Gouwenaars berecht door de Raad van Beroerten en werd het beleid van de vroedschap breed gesteund onder de bevolking. Er waren geen Gouwenaars die met geweld het orthodoxe calvinisme een belangrijke plek wilden geven in de samenleving. Niettemin was de gereformeerde kerk hier (net zoals in de

Herdenkingsplaquette in de vloer van het voormalige Sint-Maria Magdalenaklooster dat na opheffing verschillende andere bestemmingen heeft gekend. In 1614 werd Klein Vlaanderen op deze plaats gevestigd.

rest van de Republiek) de enige door de overheid officieel toegestaan en bevoorrechte kerk. Toch waren er ook talloze katholieken in de stad, die zonder enige moeite bijeen konden komen.⁶ Het stadsbestuur liet zijn inwoners vrij vanuit het steeds opnieuw ook publiek uitgedragen principe van vrijheid van consciëntie (gewetensvrijheid). Deze vrijzinnige invalshoek moet sommige Vlamingen hebben aangesproken. Er was immers plek in Gouda voor mensen met uiteenlopende achtergronden, ook voor de Vlaamse doopsgezinden en aanhangers van andere geloofsovertuigingen.

Gouda was ten tweede zeer populair omdat veel vluchtelingen de stad kenden door oude commerciële banden die ze als producent of handelaar in vroeger tijden waren aangegaan. Zo waren veel Antwerpenaren bekend met het Goudse hobbier dat in Antwerpen en omgeving zeer geliefd was. In Vlaanderen werd nog zonder hop gebrouwen. Bovendien zorgde het slechte water in Antwerpen ervoor dat het Goudse brouwsel een goed alternatief bood.⁷

De derde reden waarom de Vlaamse immigrant voor Gouda koos had te maken met de goede huisvesting en werkgelegenheid die de stad kon bieden. Gouda bezat een groot aantal leegstaande kloosters die als onderdak en werkplek voor immigranten zeer geschikt waren. Deze kloosters waren leeg komen te staan, nadat Gouda op 21 juni 1572 - als eerste grotere stad van Holland - de zijde van de Willem van Oranje had gekozen. De beruchte geuzenleider Lumey dreef toen met veel geweld de geestelijkheid de stad uit. De openbare uitoefening van de katholieke religie werd officieel verboden en de kloosters verloren hun functie.⁸

Na deze onlusten verlangden de Gouwenaars naar rust in de stad. Gouda wenste naast politieke kalmte ook welvaart, en wilde meeprofiteren van de opbloeiende economie in

de Republiek. De magistraat voerde na 1572 dan ook een bewuste politiek die gericht was op economische groei. Doel van de magistraat was om vooral geschoolde immigranten naar de stad te halen. Met name arbeiders uit de textielindustrie werden naar Gouda gelokt met gunstige vestigingsmogelijkheden. De tien kloosters die Gouda rijk was, en die waren geconfisqueerd door het stadsbestuur, konden als onderdak dienen. Vanaf 1578 woonden er daadwerkelijk immigranten in de kloosters.⁹

Het Sint-Maria Magdalenaklooster aan de Agnietenstraat (het grootste kloostergebouw van Gouda) is één van de plekken waar de Vlamingen werden gehuisvest. Er werden in het klooster 25 huisjes gebouwd en in 1586 kwamen er Vlaamse fusteinwerkers¹⁰ wonen. Het voormalige klooster en de omgeving rondom het gebouw kreeg - door het grote aantal Vlaamse bewoners - de bijnaam 'Klein Vlaenderen'.¹¹

Andere steden, zoals Delft, sloten juist de poorten voor vluchtelingen uit angst voor economische gevolgen en Spaanse vergelding. Terwijl andere steden in Holland grote economische vooruitgang boekten, bleef Delft tot 1595 wachten met het toelaten van immigranten in de stad.¹²

Naast het bieden van huisvesting probeerde de Goudse magistraat ook op andere manieren immigranten aan de stad te binden. Een vierde reden waarom veel Vlamingen voor Gouda kozen betrof de verschillende voordelen die de stad hun bood. Zo konden immigranten het poorterschap verwerven als ze konden aantonen dat zij van betekenis waren voor de stedelijke economie. Daarnaast werd hun vrijstelling van de wacht gegund. In het kader van een actief beleid om saafusteinwerkers naar Gouda te trekken werd in 1586 zelfs aan zestien Zuid-Nederlanders tegelijkertijd het poorterschap verleend.¹³ Overigens kwam deze groep niet direct vanuit de Zuidelijke Nederlanden naar Gouda, maar werden ze door het stadsbestuur uit Leiden weggelokt.

De indruk bestaat dat de meeste migranten bewust voor Gouda gekozen hebben. De hertog van Parma gaf zoals eerder gezegd het calvinistische deel van de bevolking ruim de tijd om te emigreren. De Vlamingen die voor Gouda kozen waren op de hoogte van de voordelen die de stad hun bood en kwamen - doordat ze hun bezittingen konden meenemen - zeker niet berooid aan. Er ontstond een directe stroom van (over het algemeen) goed opgeleide en vermogende vluchtelingen, die de intentie hadden zich daadwerkelijk in Gouda te vestigen en die niet kwamen met het doel na een tijdelijk verblijf door te trekken naar andere steden.

Hoe omvangrijk was de immigratiestroom?

Veel steden in de Republiek hadden in korte tijd te maken met grote aantallen nieuwe inwoners. Volgens Briels steeg de bevolking in Delft met 17,6% (een relatief gering percentage, dat te verklaren is uit een restrictief stedelijk beleid), Amsterdam groeide met 33,4%, Haarlem met 51% en Leiden zelfs met 67%.¹⁴

Alvorens cijfers over de massale exodus of instroom in Gouda te noemen is het belangrijk de vluchtelingenstroom nader te omschrijven en af te bakenen. Als er in dit artikel over Zuid-Nederlandse immigranten in Gouda wordt gesproken gaat het om de zestiende- en zeventiende-eeuwse gemeenschappen uit de diverse streken van de Zuidelijke Nederlanden (Vlaanderen, Brabant, Henegouwen, Namen, Luik en Limburg). Voor de gehele groep werd in die tijd in de volksmond, maar eveneens in officiële documenten, ook vaak de aanduiding 'Vlamingen' gebruikt.

De echte Vlamingen waren dus zeker niet de enige migranten; Gouda gaf ook toegang aan vluchtelingen uit andere gebieden. Ongeveer 64,8% van alle immigranten die tussen 1580 en 1604 Gouda bereikten hadden hun thuisbasis buiten de Zuidelijke Nederlanden liggen. Slechts 35,2% van deze immigranten kwam daadwerkelijk uit Vlaanderen en Brabant. Deze cijfers zijn gebaseerd op de ondertrouwenregisters van de gereformeerde gemeente in Gouda, verzameld door Briels. De bevolkingsgroei van

Gouda kan, afgezien van de trouwregisters, ook op een andere manier worden gereconstrueerd, namelijk met behulp van de poorterboeken. De aantallen burgers die vermeld staan in de poorterboeken geven niet de exacte immigrantenstroom weer, omdat veel nieuwelingen zich niet inschreven of pas jaren later het Goudse burgerrecht verwierven. Het geeft daarentegen wel een goede indruk van de snelle bevolkingsgroei. Van de 538 nieuwe poorters kwamen er 242 uit de Zuidelijke Nederlanden, ofwel 45%.¹⁵ De daadwerkelijke invloed van de immigratie op de bevolkingsgroei van Gouda is met de beschikbare gegevens niet te achterhalen. Briels geeft een gemiddelde van de percentages van de poorterboeken en ondertrouwregisters en komt daarbij uit op een bevolkingsstijging van 40,1% in de periode 1580-1622. Volgens hem zouden ongeveer 5.000 Vlamingen naar Gouda zijn gekomen.¹⁶ In een ander boek van zijn hand geeft Briels aan dat de bevolking in Gouda na dertig jaar met ruim eenderde was gestegen. Er zouden omstreeks 5.500 immigranten naar een stad van ongeveer 10.000 inwoners zijn gekomen. Op een totaalbevolking van 14.627 (er vond een volkstelling plaats in 1622) is dit 37,6%.¹⁷

Naast de cijfers van Briels is er ook een andere schatting van de immigratie naar Gouda bekend. In het onderzoek van Ysselsteyn over de *Geschiedenis der Tapijtweverijen* uit 1936 wordt aandacht besteed aan de immigratie van zuiderlingen naar Gouda in de periode 1581 tot 1620. Ysselsteyn gebruikt net als Briels de trouwboeken van de gereformeerde kerk voor het samenstellen van cijfers. Alleen komt zij tot een andere conclusie. De Goudse bevolking moet volgens Ysselsteyn met iets meer dan 50% zijn gestegen. Ysselsteyn spreekt echter niet over immigratiestromen die van buiten de Nederlanden kwamen, maar vermeldt alleen de immigratie vanuit Antwerpen, Brugge, Gent, Den Bosch en Oudenaarde. Ook meent Ysselsteyn - waarschijnlijk door haar fixatie op tapijtwevers - dat het overgrote deel van de immigranten in Gouda uit Oudenaarde kwam, terwijl Briels laat zien dat andere gebieden een even groot, zo niet groter aandeel leverden.

Het is echter de vraag hoe betrouwbaar de berekeningen van Briels en Ysselsteyn zijn. Voor de Goudse stadsgeschiedenis heeft Habermehl berekend dat het inwonertal van Gouda tussen 1572 en 1595, dus de periode van de grootste Zuid-Nederlandse immigratiegolf, zelfs is gedaald van 10.000 naar 8.000, ondermeer als gevolg van de pest. De explosieve groei van de stedelijke bevolking vond volgens hem pas plaats tussen 1595 en 1622, toen het aantal groeide naar 15.000.¹⁸ Hieruit zou afgeleid kunnen worden dat de invloed van de Zuid-Nederlandse immigratie op de bevolkingsontwikkeling misschien indirecter is geweest dan tot nu toe werd aangenomen. De doorgroei zou wel eens in hoofdzaak toegeschreven kunnen worden aan de tweede en derde generatie Zuid-Nederlanders, vervolgmigratie (bijvoorbeeld later naar Gouda gehaalde huwelijkspartners uit het zuiden) en aan de economische bloei waarvoor de eerste generatie wel mede de basis heeft gelegd.

Wat deden de Zuid-Nederlanders in Gouda?

Hiervoor werd beschreven dat de Goudse magistraat een politiek voerde met als doel immigranten naar de stad te lokken. Gratis poorterschap en het huisvesten van immigranten in kloosters zijn hier voorbeelden van. Textielarbeid was al in de middeleeuwen een belangrijke tak van nijverheid. Met de lakenproductie konden veel Gouwenaars hun brood verdienen. In de zestiende eeuw ging het economisch slechter met Gouda; er was bijvoorbeeld geen lakenhal meer in de stad. Gouda bleef niet bereid zich te ontwikkelen en bleef vasthouden aan bestaande handelscontacten. De Vlamingen, die naar Gouda kwamen, brachten nieuwe technieken en nieuwe lakensoorten en zorgden daarmee niet alleen voor een opleving van de textielbranche maar droegen ook bij aan de algemene economische groei van de stad.¹⁹

De Drapiersteeg in Gouda, een zijstraatje van de Raam, is genoemd naar de lakenbereiders die in dit deel van de stad hun ambacht uitoefenden. De straatnaam wordt voor het eerst genoemd in 1622, in de periode van de grote Zuid-Nederlandse immigratie.

Vanaf 1578 woonden er migranten in de gesecculariseerde kloosters. Tussen 1583 en 1588 liet de overheid de eerste bedrijfstakingen in de kloosters vestigen.²⁰ Het Sint-Marielklooster aan de Raam werd bijvoorbeeld in gebruik genomen ten behoeve van de textielnijverheid. In 1599 werd er een stadsvollerij in ondergebracht. Later kwam er ook een ververij in het gebouw. De Vlaamse arbeid bleek succesvol. Daarom riep het stadsbestuur 1601 een commissie in het leven om de textielproductie verder te stimuleren. Zo kocht de commissie de Sint-Pauluskapel aan de Jeruzalemstraat en knapte ze het gebouw op.

Lakenwerkers namen de kapel vervolgens in gebruik.²¹ De magistraat liet verder de Agnietenkapel ombouwen tot ververij met woonhuis. In 1604 nam de Vlaamse zwartverver Jan Blom het gebouw in gebruik. Daarnaast werd er op de Raam omstreeks 1615 een lakenververij gebouwd.²²

De zojuist gegeven opsomming van gebouwen vormt slechts een klein gedeelte van alle bekende feiten over de textielsector in Gouda. Er is door de jaren heen veel informatie verloren gegaan. Ondanks de onvolledigheid kan er worden geconcludeerd dat de Goudse samenleving, mede dankzij de Vlamingen, in zeer korte tijd een enorme economische groei heeft doorgemaakt.

Naast de gebouwen, waarin de textielnijverheid zich ontwikkelde, zijn er ook gegevens beschikbaar over de individuele Zuid-Nederlanders in Gouda. Uit diverse documenten in het Goudse archief zijn ongeveer 450 namen van Vlaamse tapijssiers (tapijtwevers) overgeleverd. Daarnaast is van circa honderd werknemers ook nog de woonplaats in Gouda bekend. De Vlamingen leefden en werkten dicht bij elkaar in de oude klooster-ruimten. Hierdoor ontstond een kleine hechte gemeenschap die zich isoleerde van de rest van Gouda. Een groot gedeelte van de Vlamingen organiseerde zich sociaal, maatschappelijk en religieus zelfstandig en los van de bestaande Goudse samenleving. Later zal nog nader worden ingegaan op deze sociale afzondering.²³

In de studie van Ysselsteyn over de geschiedenis van de tapijtweverijen komt Gouda veelvuldig aan bod. Naast een korte geschiedenis van de tapijtweverij is er ook geprobeerd om de individuele geschiedenis van verscheidene textielarbeiders in Gouda te onderzoeken.²⁴ Van de periode vóór 1635 zijn ongeveer tweehonderd knechten bekend die voor een meester-tapijssier in Gouda werkten. Deze gegevens zijn ontleend aan nog bestaande knechtenlijsten. Volgens Ysselsteyn moet het aantal knechten in werkelijkheid veel groter zijn geweest. Naast de knechtenlijst zijn er ook gegevens bekend over de meesters uit Vlaanderen. Zo is Joris de Pottere één van de vroege Vlaamse meesters uit de tapijtindustrie in Gouda. Hij werd in het poorterboek van Gouda geschreven omstreeks 1585. Naast individuen trokken ook hele families die gespecialiseerd waren in één van de takken van de textielnijverheid naar Gouda toe. Bijvoorbeeld de gebroeders Gillis en Peter Roosz. de Lepelaer, de broers Isaac en Arend de Lepelaer en Nicolaas de Lepelaer. Allen kwamen uit Marke, nabij Oudenaarde, en vestigden zich omstreeks 1585 in Gouda. Het is lastig om de namen en familiebanden te reconstrueren, omdat er veel intern werd getrouwd. Daarnaast hertrouwde men vaak na overlijden van de echt-

genoot waardoor er nieuwe familiebanden ontstonden.²⁵

Ondanks het grote aantal textielwerkers heeft Gouda nooit grootindustriële voortgebracht. De stad kende geen grote namen zoals de tapijssier Spiering uit Delft die door zijn werken landelijke bekendheid genoot.²⁶ Voor Gouda was de Zuid-Nederlandse tapijtmaker David Ruffelaer de belangrijkste tapijtwever. Hij vervaardigde onder meer de fraaie wandtapijten in de trouwzaal van het stadhuis.

Naast de textielarbeid verdienden veel Zuid-Nederlanders hun brood met andere beroepen. Gouda had bijvoorbeeld al decennia lang geen boekdrukkers binnen de stadsmuren wonen totdat de Vlaming Jasper Tournay zich in 1585 in de stad vestigde. De drukker had in eerste instantie zijn bedrijf in Delft gevestigd maar vond Gouda uiteindelijk beter geschikt. Waarschijnlijk heeft het vrije klimaat van Gouda Tournay ertoe bewogen naar hier te verhuizen. In Gouda kon hij immers drukken wat hij wilde. De vrijheid van consciëntie die het stadsbestuur hoog in het vaandel had staan trok meer Vlaamse drukkers naar Gouda toe; Jan Zas Hoens, Petrus Simonsz Kies en Peeter Gevaerts kwamen allen in dezelfde periode naar de stad. Schrijvers, boekbinders, lettergieters, lettersnijders en boekverkopers konden zonder gevaar of beperkingen in de stad wonen en werken. Bekende voorbeelden van omstreden schrijvers die hun toevlucht zochten in Gouda zijn Coornhert en Vorstius (overigens geen Zuid-Nederlanders).²⁷

Ook waren er Vlaamse medici die naar de stad toekwamen. Zo had Gouda in de zestiende eeuw een groot tekort aan doktoren. De vroedschap benaderde in 1551 de Gentenaar Boudewijn Ronsse, die vervolgens naar Gouda kwam om de stad medische ondersteuning te geven. In dit geval is er nog geen sprake van een vluchteling uit de Zuidelijke Nederlanden maar van een migrant die omwille van zijn carrière zijn heil zocht in Gouda. De komst van Ronsse laat zien dat Gouda al vóór de grote vluchtelingenstromen bekendheid genoot in het zuiden. Een andere medicus uit Vlaanderen (Aelst) was mr. Joost Balbiaen.²⁸ Hij kwam pas in 1608 naar de stad, op uitnodiging van het stadsbestuur. Mogelijk bracht de Vlaming Balbiaen een aantal jaren elders in de Republiek door alvorens hij zich in Gouda vestigde.²⁹ Zijn naam komt namelijk voor op 'de lijst van onroerende goederen en vorderingen van ingezetenen van Gouda'. De personen op deze lijst maakten aanspraak op eigendommen die nog in Vlaanderen waren, waaruit zou blijken dat Balbiaen wel tot de vluchtelingen gerekend moet worden. De arts, die ook alchemist was, bleef tot zijn overlijden in 1616 in Gouda wonen. Zijn graf en epitaaf zijn nog terug te vinden in de Sint-Janskerk.³⁰

Een laatste voorbeeld van een beroepsgroep die vanuit Zuid-Nederland naar Gouda kwam waren de schoolmeesters. Hun aandeel in de Goudse migrantengroep was zeer beperkt. Briels kon voor de periode 1580-1624 slechts vijf onderwijskrachten uit de Zuidelijke Nederlanden traceren die achtereenvolgens afkomstig waren uit Antwerpen, Leper, Mechelen, Oudenaarde en een onbekende plaats in Vlaanderen. Nadere beschouwing van hun loopbaan leert dat deze schoolmeesters eerder in andere steden werkzaam waren geweest, met name in Zeeland.³¹

Hoe reagerden de Gouvenaars op de immigratie?

Gouda was een vrijzinnig en later remonstrants bolwerk tót de wetsverzetting van prins Maurits in 1618. Zoals eerder beschreven vond er in Gouda geen beeldenstorm plaats, werd de stad geregeerd vanuit het Erasmiaans gedachtegoed en was er onder de Goudse bevolking - de immigranten niet meegerekend - weinig interesse voor het orthodoxe calvinisme. De Goudse regenten weigerden de streng gereformeerden hun stempel te laten drukken op het kerkelijk en politieke leven in de stad. Daarom bemoeide het stadsbestuur zich intensief met de benoeming van Goudse predikanten. Er werden alleen personen aangesteld die bereid waren deze invloed van de overheid op kerkelijke aangele-

genheden te accepteren. De consequentie van deze koers was dat Gouda in de strijd tussen Arminius en Gomarus tijdens het Twaalfjarig Bestand (1609-1621) koos voor de remonstrantse (arminiaanse) zijde. Tegenwoordig wordt er zelfs over Gouda gesproken als geboorteplaats van de remonstrantse kerk. In 1610 boden medestanders van de overleden Arminius aan de Staten van Holland een 'remonstrantie' aan die door 44 predikanten werd ondertekend, onder wie de drie Goudse stadspredikanten.

Hoogstwaarschijnlijk is dit geschrift opgesteld tijdens een bijeenkomst te Gouda.³² De eerste generatie Vlamingen die in Gouda terecht was gekomen belandde in de stad voordat de geloofsstrijd tussen remonstranten en contraremonstranten losbarstte. Gouda mocht bij de Vlamingen als vrijzinnig te boek staan, maar was nochtans een gereformeerde stad die openstond voor vluchtelingen uit het zuiden. Gouda had het juiste geloof, bood de immigranten onderdak en zorgde voor juridische en financiële voordelen. Daarnaast konden de Vlamingen hun eigen kleine afgesloten gemeenschappen creëren waardoor ze zich samen met hun streekgenoten in den vreemde thuis konden voelen.

Het is lastig om de houding van de gewone Gouwenaar ten opzichte van de Vlaamse immigrant te reconstrueren. Mogelijk keek men de nieuwelingen wat vreemd aan; een onbekend accent en weinig bemoeienis met de samenleving kan wellicht tot vervreemding hebben geleid. Een goed voorbeeld hiervan lijkt het toneelstuk *Spaanschen Brabander* van Bredero uit 1617. In dit spel wordt de Vlaming met zijn rare taal en gewoonten te kijk gezet. Het toneelstuk laat zien dat de inwoners van de Republiek met lichte verwondering naar de immigranten uit Zuid-Nederland keken.³³

Hoe de gewone Gouwenaar over de Vlaamse immigrant dacht blijft onbekend; hier zijn nauwelijks bronnen over te vinden. Ondanks een gebrek aan materiaal lijkt het erop dat Gouda in de praktijk van meet af aan openstond voor de immigranten. De Vlamingen zorgden immers voor zichzelf, waren de stad in eerste instantie niet tot last en droegen bij aan de economische groei.

Wordt vervolgd.

*Epitaaf van de Vlaamse arts en alchemist
Joost Balbiaen in de Sint-Janskerk.*

Noten

- 1 G. Asaert, 1585. *De val van Antwerpen en de uittocht van Vlamingen en Brabanders* (Tielt 2004) 33.
- 2 Asaert, 1585, *De val van Antwerpen*, 34-42.
- 3 Asaert, *De val van Antwerpen*, 34.
- 4 J. Decavele, *Dageraad van de Reformatie in Vlaanderen (1520-1565)*, deel 1 (Brussel 1975) 12-14.
- 5 Asaert, *De val van Antwerpen*, 41.
- 6 J. Briels, *Zuid-Nederlanders in de Republiek 1572-1630 Een demografische en cultuurhistorische studie* (Sint-Niklaas 1985) 155-156
- 7 Asaert, *De val van Antwerpen*, 159-160.
- 8 G.T. van Ysselsteyn, *Geschiedenis der tapijtweverijen in de Noordelijke Nederlanden. Bijdrage tot geschiedenis der kunstnijverheid* (Leiden 1936) 104-105.
- 9 Briels, *Zuid-Nederlanders in de Republiek*, 155.
- 10 Fustein is een stof bestaande uit onder andere linnen en katoen.
- 11 L. Mijderwijk, 'Over de "wolle-laecken-volmolen" en andere werkplaatsen van de Goudse lakennijverheid, 1315-1679', *Tidings van Die Goude. Tijdschrift Historische Vereniging Die Goude* 22 (2004) 87-88.
- 12 M.B. Chotkowskie, *750 jaar migratie naar Delft* (Leiden 1996) 21.
- 13 J.E.J. Geselschap, *De lakennijverheid*, in: A. Scheygrond e.a. (red.) *Gouda zeven eeuwen stad 1272-1972* (Gouda 1972) 136.
- 14 Briels, *Zuid-Nederlanders in de Republiek*, 154.
- 15 Briels, *Zuid-Nederlanders in de Republiek*, 152-155.
- 16 Briels, *Zuid-Nederlanders in de Republiek*, 152-155.
- 17 J. Briels, *De Zuid-Nederlandse immigratie 1572-1630* (Bussum 1978) 21.
- 18 N.D.B. Habermehl, 'Leven in de schaduw van de dood', in: P.H.A.M. Abels e.a., *Duizend jaar Gouda, Een stads-geschiedenis* (Hilversum 2002) 306-307.
- 19 Mijderwijk *Over de "wolle-laecken-volmolen" en andere werkplaatsen van de Goudse lakennijverheid*, 87.
- 20 Briels, *Zuid-Nederlanders in de Republiek*, 155.
- 21 Mijderwijk *Over de "wolle-laecken-volmolen" en andere werkplaatsen van de Goudse lakennijverheid*, 89.
- 22 Mijderwijk *Over de "wolle-laecken-volmolen" en andere werkplaatsen van de Goudse lakennijverheid*, 89-90.
- 23 Ysselsteyn, *Geschiedenis der tapijtweverijen*, 106.
- 24 Ysselsteyn, *Geschiedenis der tapijtweverijen*, 107.
- 25 Ysselsteyn, *Geschiedenis der tapijtweverijen*, 110.
- 26 Ysselsteyn, *Geschiedenis der tapijtweverijen*, 111-12.
- 27 J.G.C.A. Briels, *Zuidnederlandse boekdrukkers en boekverkopers in de Nederlanden 1570 - 1630* (Nieuwkoop 1974) 64-65.
- 28 Zie voor meer informatie over Balbiana het volgende recent verschenen werk: A. van Gijsen, *Joos Balbian en de steen der wijzen, De alchemistische nalatenschap van een zestiende-eeuwse arts* (Antwerpen 2004).
- 29 J.G.W. Bik, *Vijf eeuwen medisch leven in een Hollandse stad* (Assen 1955) 202-211.
- 30 Streekarchief Midden-Holland, Oud archief Gouda, inv.nr. 3567: lijst van onroerende goederen en vorderingen van ingezetenen van Gouda in Vlaanderen resp. op ingezetenen van Vlaanderen. ca. 1611. Deze bron kon op het spoor gekomen worden dankzij een zoekslag op de website van het Goudse archief
- 31 J.G.C.A. Briels, 'Zuidnederlandse onderwijskrachten in Noordnederland 1570-1630. Een bijdrage tot de kennis van het schoolwezen in de Republiek', *Archief voor de geschiedenis van de Katholieke Kerk in Nederland* (AGKKN) 14 (1972) 97-98 en 15 (1973) passim.
- 32 P.H.A.M. Abels, 'Van Vlaamse broeders, Slijkgeuzen en Predestinateurs. De dolerende gemeente van Gouda 1615-1619', in: P.H.A.M. Abels e.a., *In en om de Sint-Jan, bijdragen tot de Goudse kerkgeschiedenis* (Delft 1989) 75.
- 33 E. Kuijpers en M. Prak, 'Gevestigden en buitenstaanders', in: W. Frijhoff en M. Prak (red.), *Geschiedenis van Amsterdam, centrum van de wereld 1578 - 1650* (Amsterdam 2004) 202.